

Јана АЛЕКСИЋ
ХЕРМЕНЕУТИЧКИ СМИСАО
КОГНИТИВНИХ И
ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИХ
ПРОУЧАВАЊА

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(Драгана Ратковић. *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 260 стр.)

Научна монографија Драгане Ратковић *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова* нуди другачији али сврсисходан приступ сагледавању целине једног песничког опуса, односно тежишних момената песничке егзистенције, уједно и апартне и репрезентативне унутар словенског културног простора у XX веку. Књижевно дело Александра Петрова било је предмет поетичких, поетолошких и културолошких истраживања, чији су резултати објављени у зборницима радова *Револуција и култура у делу Александра Петрова* (2013) и *Свети и век. Књижевно дело Александра Петрова* (2017). Као предани проучавалац Петровљеве књижевности и сарадник у другом зборнику, Драгана Ратковић се у својој монографији усредсређује на испитивање његовог песничког опуса, обједињеног у књизи *Петра сирана светиа* (2013), из угла когнитивне етнолингвистике, односно на дефинисање песничких стратегија и поступака којима се формирају етнокултурни концепти у његовој поезији.

Концептосфера Петровљеве поезије, према увидима ауторке монографије, почива на одређеном али значајном броју језгрених речи-слика или речи-мотива. Те песничке јединице, као концепти, чине ендогено средиште његове поетике. Као кључне етнокултурне концепте ауторка издваја *дом* и *домовину* и упушта се у подробну анализу њихових лексичких, стилско-језичких и семантичких варијација у сличним и различитим тематско-мотивским, егзистенцијалним и духовним контекстима, управо с обзиром на чињеницу да је Петров српски песник емигрантског порекла. Овим средишњим поетским јединицама-кључним речима, придружени су и мотиви/лексеми као што су *кућа*, *Србија*, *Русија*, *Косово*, *Балкан*, *умешност*, *историја*, *хришћанство*, *љубав*, *еројика*, *животи*, *смрт*, *црква*, *звон*

но, односно лексеме на чијем су творбеном, лексичко-семантичком, синтагматско-парадигматском и текстуалном потенцијалу засновани и реализовани концепти *дома* и *домовине* у специфичном, Петровљевом поетском дискурсу.

Примењујући истраживачке поступке Лублинске етнолингвистичке школе, Драгана Ратковић своју анализу наречених концепта спроводи сразмерно њиховој појмовној концептуализацији и стереотипизацији у савременом српском језику, српској култури, али и у уметничкој књижевности. Притом се ослања на резултате истраживања домаћих и страних аутора који су тој проблематици посветили дужну пажњу. Према њеном сажетом образложењу, у основи когнитивног приступа етнолингвистичке школе налази се „реконструисање језичког стереотипа на основу концептуализације неког појма у оквиру језичке слике света (ЈСС), коју, на основу заједничких вредности, прихватају носиоци одређене лингвокултурне заједнице“. Имајући на уму основне појмове когнитивне етнолингвистике, попут „језичке слике света“, стереотипа као њеног саставног дела, когнитивне дефиниције описа тог стереотипа, тачку гледишта субјекта који концептуализује и профилише стереотипе, као и вредности које признаје, Драгана Ратковић изводи закључке о Петровљевом естетичком упризорењу и индивидуалној интерпретацији стварности ситуираној или оваплоћеној у језику. Зато когнитивним терминима концепта и концептуализације настоји да издвоји оперативне јединице јединственог менталног лексикона у процесу сазнавања објективне стварности, али и историјског искуства, како појединачног тако и колективног. Ауторка се осврће и на стилско-језичку реализацију менталних репрезентација смештених у психичком домену, као што су гешталти, фрејмови и сценарији, на основу којих открива целу лепезу културних матрица и образаца, похрањених у језичкој слици света песника Петрова.

Назначавајући да, с обзиром на досадашња проучавања теме дома у оквиру хуманистике и друштвених наука, ојкологија добија статус засебне научне дисциплине, ауторка на почетку поглавља „Концепт *дом*“ наводи релевантан списак референци, инструктивних за њено испитивање наречене тематике, односно за даље лексичко, семантичко и културолошко расветљавање Петровљевих језгрених језичких јединица око којих се, као концентрични кругови, множе и шире остале теме и мотиви. Сличан, прегледан увод посвећен лексемама које суделују у формирању стереотипа *домовина* како у српском језику тако и у историји модерног српског песништва затичемо у поглављу „Концепт *домовина*“. На тој епистемиолошкој платформи Драгана Ратковић се упушта у теоријску екпликацију сложеног односа елемената песникове концептосфере.

Ауторка врло детаљно пролази кроз одабрану песничку грађу како би указала на готово сва могућа значења и све видове улан-

чавања насловних метафора, као и великог броја речи концептуализованих као *дом* или *домовина*, потом и на стилско-реторичке реализације менталних, емоционалних, културних, духовних, па и аксиолошких пројекција задржаних ван језика, односно оних елемената који чине структуру језичке слике света. Њеној анализи подвргнуте су и многе језичке јединице које песник хотимично, на тематско-мотивском плану, или нехотице, асоцијативним путем, доводи у тешњу или даљу везу са средишњим концептима своје поетике, мењајући им стилско-језички статус или уносећи у њих нову значењску вредност. Испитивање слојева значења ових јединица, како с етнолингвистичког тако и с културолошког становишта, очигледно да је представљао посебан изазов за ауторку. Зато не пропушта да размотри песников аксиолошки став према нареченим појмовима, односно механизме којима своје вредносно мерило гради и средства којима га изриче. У језичком гесту она распознаје егзистенцијалну позадину, културне међе и духовне сфере из којих песник сачињава свој поетски дискурс. Отуда примећује суптилне амбиваленције и антагонизме приликом поопштавања ознака које припадају личном или породичном делокругу, с једне стране, и индивидуалног узначавања, односно песничке апропријације и рефигурације појмова или тропа с општим идеолошким или духовно-историјским значењем. Истовремено, њена анализа изискује формулисање дугог списка опозиција карактеристичних за стереотипизацију културних и песничких концепата *дома* и *домовине*, с посебним освртом на њихово стилско заостравање, односно варирање и неутрализацију у специфично поетском дискурсу Александра Петрова.

Како би истакла интимни значај одређених концепата за самог песника и што прецизније појаснила разлоге и начине којима их уводи и конфигурише у својој поезији, а потом и што потпуније представила његова аксиолошка упоришта, Драгана Ратковић оправдано али дозирано користи биографске податке самог песника и његове породице, искуство странствовања, мењања станишта на географској мапи света. Притом, разложно скреће пажњу на друштвено-политичке и историјске прилике које су директно утицале на та искуства. Такав методолошки приступ доследно је спроведен посебно у поглављу „Концепт *домовина*“, на основу чега разлучује шта је за песника егзистенцијална-историјска домовина, а шта емоционална или духовна (песничка) домовина, што варира кроз формулисање концепата Србија, Русија, Америка, Израел, Итака. Приметивши да у поезији Александра Петрова концепт домовина у позитивном аксиолошком смислу „дели заједничку концептосферу са концептом дом“, а да „у реализацији концепта домовина концепт Русија дели концептосферу са концептом Србија“, такође у позитивном аксиолошком кључу, ауторка настоји да осветли све аспекте наречених концепата и њихова прожимања, постепено и прегледно расветља-

вајући њихово профилисање по хоризонтали и вертикали. Следствено томе, образлаже Петровљево иманентно поетичко тумачење историје, просторне односе, аутентични осећај припадности српској, односно руској лингвокултури, али и филозофско-егзистенцијалистички космополитизам.

Ради прецизности и поузданости тврђења и у поглављу „Концепт *дом*“ и у поглављу „Концепт *домовина*“ ауторка прибегава интердисциплинарном сагледавању свих слојева које поједини концепти у себи садрже и које им песник у свом песничком домену приписује. Отуда укључује знања антропологије, социологије, друштвене историје, историје културе итд. Истовремено, да би до најситнијих појединости расветлила наречене концепте како у лингвостилистичком тако и у херменеутичком погледу, ауторка спроводи компаративну анализу с видовима њиховог поетског обликовања у песништву аутора српског, руског, пољског и других културних кругова који с Петровим деле искуство емиграције. Не превиђа ни домаће ни стране ауторе који су у својим књижевним радовима третирали или у властитом поетичком кључу уобличио концепте блиске Петрову. У питању су неки од водећих српских (Ђура Јакшић, Милутин Бојић, Милан Ракић, Исидора Секулић, Иво Андрић, Милош Црњански, Стеван Раичковић, Рајко Петров Ного, Милосав Тешић, Љубомир Симовић), руских (Ана Ахматова, Марина Цветајева, Јосиф Бродски, Борис Пастернак, Владимир Набоков), пољских (Јулијан Тувим, Чеслав Милош, Збигњев Херберт) и други светски књижевници. Директне или индиректне интертекстуалне реминисценције и заједничко тематско усмерење откривају да је књижевноуметничко обликовање концепата дома и домовине умногоме заступљено у историји светске књижевности. Сходно томе, Петровљева поезија своје упориште има у главном току романтичарске и модернистичке књижевне баштине. Изналазећи еквиваленције фундаменталних концепата ове поезије у српском и словенским културним и религијским дискурсима, Драгана Ратковић урања Петрова у модерни и савремени књижевни контекст, а предочава актуелност и универзалност његових лирско-медитативних окупација.

Когнитивним и етнолингвистичким светлом обасјавајући и следећи језичке трагове у Петровљевој поезији, ауторка је неминовно осветлила и њихове културне и духовне елементе, свесна да свака реч у себи садржи неисцрпно мноштво значењских наноса. Ипак, она своју лингвистичку лампу није упалила како би деконструктивистички расветлила структуру или дискурзивни склоп речи, без обзира на увид у семантички плодан антагонизам његових седимената, с обзиром на Петровљев песнички продуктиван антилогоцентризам. Није ни желела да те речи/концепте насилно очисти и од најмањег традицијски „контаминираног“ одсјаја или одблеска ради затезања обруча политичке коректности, врло осетљиве у подручју језика, већ

управо супротно, да их усидри у њиховом матичном поетском, а тиме и културном дискурсу. Наравно, она, притом, није вођена никаквим идеолошким већ чисто научним побудама, у чему се и огледа њена интелектуално поштење, одговорност и објективност. Зато њена монографија суспреже идеолошка меандрирања савремене српске науке о језику и науке о књижевности. Уједно, опредељењем за теоријску конфигурацију концептосфере шири се поље лингво-стилистичког проучавања засебне ауторске поетике, али и поље тумачења модерне и савремене поезије словенских књижевности.

Отуда Драгана Ратковић – чија се акрибија, умеће тумачења, стилско-језичка прецизност и прегледност у излагању морају посебно истаћи – несумњиво да пружа вредан прилог у установљавању позиције Александра Петрова у савременом српском песништву. Будући песник који ствара на српском и руском језику, и обитава и у једној и другој култури, спајајући их у један духовни хоризонт, он је, последично томе, поетички усредсређен на естетизацију културно-историјски и егзистенцијално омеђених концепата *дом* и *домовина*. Међутим, модернички иновативан, а естетички самосвојан покушај успостављања наративног сопства посредством наречених појмова, указује на децентрализацију, односно на плурализацију самог средишта песничке гравитације/имагинације, али и на дијалектику његовог идентитета. Сведочећи тиме о позицији пресека еквивалентних духовних и културних поља, то јест идентитетских скупова, Петров иако поетички и естетички у магистралном току српске поезије, преноси искуство маргине, али маргине која је снажно поринула брод српске културе XX века. Лингвистичком прецизношћу а херменеутичком довитљивошћу монографија *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова* Драгане Ратковић тој духовној сили одаје достојно признање.